

УДК 658.8.338.439.4

В.В. Кужель, канд. екон. наук

Відокремлений структурний підрозділ Агротехнічний коледж Уманського національного університету садівництва, м. Умань, Україна

О.П. Манзій, викладач

Уманський національний університет садівництва, м. Умань, Україна

ПРОДОВОЛЬЧИЙ КЛАСТЕР ЯК ОДИН ІЗ КРИТЕРІЇВ СИСТЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ

В.В. Кужель, канд. екон. наук

Отделенное структурное подразделение Агротехнический колледж Уманского национального университета садоводства, г. Умань, Украина

Е.П. Манзий, преподаватель

Уманский национальный университет садоводства, г. Умань, Украина

ПРОДОВОЛЬСТВЕННЫЙ КЛАСТЕР КАК ОДИН ИЗ КРИТЕРИЕВ СИСТЕМЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПРОДОВОЛЬСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Vitalii Kuzhel, PhD in Economics

Structural subdivisions of Agronomy College of Uman National University of Horticulture, Uman, Ukraine

Olena Manzii, teacher

Uman National University of Horticulture, Uman, Ukraine

FOOD CLUSTER AS ONE OF THE CRITERIA OF FOOD SECURITY SUPPLY SYSTEM

Розглянуто питання забезпечення продовольчої безпеки як найважливішої умови гарантовано стійкого існування, функціонування і розвитку суспільства, яка є складовою частиною економічної безпеки, а в її структурі – і ядром національної безпеки держави. Розкрито та проаналізовано недоліки стратегії національної безпеки України в напрямку здійснення земельної реформи. Обґрунтовано експортну спроможність нашої країни на зовнішньому ринку продовольства та можливість самозабезпечувати власне населення високоякісними продуктами харчування. Наведено та удосконалено класифікацію принципів системи забезпечення продовольчої безпеки. Доведено необхідність створення регіональних продуктових кластерів, які нададуть можливості оперативного прийняття рішень інтенсивного маневру коштів та забезпечать безпосередній зв'язок економічних, політичних та інших управлінських рішень із соціальними процесами.

Ключові слова: продовольча безпека, кластеризація, продовольчий кластер, конкурентоспроможність, компетенція, координація.

Рассмотрен вопрос обеспечения продовольственной безопасности как самого важного условия гарантированно стойкого существования, функционирования и развития общества, которое является составной частью экономической безопасности, а в её структуре – и ядром национальной безопасности государства. Раскрыты и проанализированы недостатки стратегии национальной безопасности Украины в направлении осуществления земельной реформы. Обоснована экспортная возможность нашей страны на внешнем рынке продовольствия и возможность самообеспечивать собственное население высококачественными продуктами питания. Приведена и усовершенствована классификация принципов системы обеспечения продовольственной безопасности. Доказана необходимость создания региональных продовольственных кластеров, которые предоставят возможности оперативного принятия решений интенсивного маневра средств и обеспечат непосредственную связь экономических, политических и других управленческих решений с социальными процессами.

Ключевые слова: продовольственная безопасность, кластеризация, продовольственный кластер, конкурентоспособность, компетенция, координация.

The article deals with the problem of food security as an essential condition of guaranteed-stable existence, functioning and development of the society which is a part of economic security, and in its structure - the kernel of national security. The authors reveal and analyze the shortcomings of national security strategy of Ukraine towards the implementation of land reform. Export capacity of our country on the international market of food and the opportunity to create their own public quality food are grounded. The article describes the principles and classification system for ensuring food safety is improved. The authors argue the necessity of creation of regional food clusters, which provide the possibility of quick decision making intense maneuvering fund and provide a direct link of economic, political and other administrative acts with social processes.

Key words: food security, clustering, food cluster, competitiveness, competence, coordination.

Постановка проблеми. Забезпечення продовольчої безпеки – це складна і багатоаспектна проблема глобального формату, яка зачіпає інтереси всіх соціальних груп населення. Продовольча безпека – найважливіша умова гарантовано стійкого існування, функціонування і розвитку суспільства, є складовою частиною економічної безпеки, а в її структурі – і ядром національної безпеки держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Напрями формування кластерних структур в аграрному секторі економіки досліджує значна кількість сучасних зарубіжних та вітчизняних науковців, серед яких В. Бакун, Ж. Вейс, М. Кропивко, І. Мазоренко, П. Саблук, В. Скаченко, С. Соколенко. Заслужують на особливу увагу роботи таких учених-економістів, як О. Г. Чирва, І.О. Крюкова, І.Ю. Гришова, В.А. Замлинський, О.В. Непочатенко, Т.М. Гнатєва, які розглядають кластеризацію як засіб науково-технологічного розвитку регіону, забезпечення сильних ринкових позицій та істотних конкурентних переваг.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на досить велику кількість досліджень і розробок у цій сфері, питання потенціалу кластерного розвитку залишаються досить актуальними. Дослідження теоретичних аспектів формування конкурентоспроможних продовольчих кластерів вимагає деталізації у напрямі обґрунтування перспектив розвитку кластеризації на загальнодержавному і регіональному рівнях, а також адаптації аграрних підприємств за умов трансформаційних перетворень.

Мета статті. Метою дослідження є аналіз національної стратегії продовольчої безпеки України, обґрунтування необхідності створення регіональних продуктових кластерів, які нададуть можливості оперативного прийняття рішень інтенсивного маневру коштів та забезпечать безпосередній зв'язок економічних, політичних та інших управлінських рішень із соціальними процесами.

Виклад основного матеріалу. Продовольча безпека перебуває у фокусі уваги міжнародних організацій та міжурядових органів. Поточні оцінки стану продовольчої безпеки проводить FAO (Food and Agriculture Organization) – продовольча і сільськогосподарська організація ООН. Її діяльність спрямована на зменшення гостроти проблеми бідності і голоду у світі через сприяння розвитку сільського господарства, поліпшення харчування і вирішення проблеми продовольчої безпеки.

Серед основних положень Концепції продовольчої безпеки FAO виділяє головні:

- продовольча безпека не означає самозабезпечення продовольством;
- країна повинна сама прагнути до виробництва достатньої кількості продуктів для своїх потреб, якщо наявні порівняльні переваги;
- країна повинна бути у змозі імпортувати необхідну кількість продовольства і забезпечити потреби у продовольстві для своїх громадян;
- уряди країн – у межах продовольчої безпеки – повинні забезпечити фізичну та економічну доступність безпечного продовольства.

Забезпечення продовольчої безпеки визначено як один з основних напрямів державної політики з питань національної безпеки в економічній сфері [5]. Стратегією національної безпеки України передбачено необхідність забезпечення послідовності у здійсненні земельної реформи, забезпеченні на практиці пріоритетного розвитку агропромислового комплексу як основи продовольчої безпеки держави [1]. Проте зазначені позиції мають суто декларативний характер і не визначають чітких механізмів управління системою продовольчої безпеки на рівні країни та її регіонів. Це унеможливує здійснення ефективного регіонального управління в зазначеній сфері, викликає некерованість процесів розвитку, деструктивну конкуренцію між елементами регіональної системи за ресурси, безсистемний і нераціональний їх розподіл. Продовольча безпека повинна розглядатися у межах країни загалом та в регіональному аспекті, що обумовлюється різноманітністю природно-кліматичних умов, соціально-економічним становищем окремих територій, демографічною ситуацією. Задоволення потреб у продовольстві повинно здійснюватися відносно кожної конкретної людини у місцях її проживання (табл.).

Таблиця

*Порівняльний аналіз показників продовольчої безпеки в Україні та у світі
(за даними FAO, 2010–2012 рр.)*

Країни	Недоїдання, %	Індекс голоду	Виробництво про- дуктів харчуван- ня, \$/1 особу	Забезпеченість питною водою, % населення	Імпортна залежність, %
У світі	12,5	-	295	88	15
Вірменія	< 5	< 5	321	98	59,4
Азербайджан	< 5	7,8	230	80	37,8
Білорусь	< 5	< 5	492	100	9,5
Казахстан	< 5	> 5	433	95	3,0
Киргизстан	6,4	5,8	281	90	25,4
Молдова	< 5	< 5	351	96	7,8
Росія	< 5	< 5	284	97	10
Таджикистан	31,7	15,8	141	64	49,5
Туркменістан	< 5	6,9	374	-	9,1
Узбекистан	6,1	6,9	274	81	16,1
Україна	< 5	< 5	389	98	1

Джерело: SOFI and SOFA 2013, FAO.

Дані, представлені у табл., унаочнюють безумовний пріоритетний стан із забезпеченості продуктами харчування у розрахунку на 1 особу (третя позиція у представленому рейтингу). Цей факт ще раз підтверджує не лише експортну спроможність нашої країни на зовнішньому ринку продовольства, але й можливість самозабезпечувати власне населення високоякісними продуктами харчування.

Слід зауважити, що для системи забезпечення продовольчої безпеки стрижневим виступає принцип соціальності, який передбачає цільову спрямованість цієї системи та кожної її складової на задоволення харчових потреб людини. Наступний (другий) важливий принцип – це комплексність, сутність якого полягає в одночасному впливі на всі складові системи. Третім принципом є системність, що означає всебічний підхід до вирішення соціально-економічних, політичних, екологічних та інших аспектів проблеми забезпечення продовольчої безпеки. Ще один важливий (четвертий) принцип – це адекватність у виборі регуляторів, що витікає із певною неоднозначністю та невизначеністю наслідків їх дії на різних етапах розвитку економічної системи в умовах політичної та економічної нестабільності.

Нині світова економічна система впритул зіткнулася з проблемою, найбільшою за останні 50 років кризи, яку за можливими наслідками багато хто вже порівнює з „великою депресією” в США в 30-х рр. минулого століття. Слід зазначити, що криза 2008 року відрізнялася від інших як глибиною, так і розмахом. Зауважимо, що в подібних умовах саморегулюючі ринкові механізми працюють неефективно або взагалі не працюють, залежно від глибини кризи. Тому на перший план виходить розвиток скоординованих систем антикризового державного управління та регулювання розвитку як на рівні країни, так і на рівні регіонів.

Деякі експерти вважають, що перераховані заходи необхідні тільки на період виходу з кризи, а потім повинна слідувати дерегуляція, але в такому випадку держава та її регіони будуть страждати потужні кризи кожні 5–10 років, оскільки прискорюються темпи розвитку, зростає нестабільність, змінюється структура регіональної економіки тощо. Тому посилення державного регулювання регіональної економіки має стати в перспективі нормою, а не винятком. Тому в умовах боротьби зі світовою кризою вітчизняна, зарубіжна наука і бізнес-практика повинні визначати метою пошук механі-

змів подальшої економічної інтеграції та інтерференції для досягнення мультиплікативних і синергетичних ефектів.

Вітчизняна соціально-економічна система не є винятком у числі постраждалих від наслідків останньої світової фінансово-економічної кризи. Атипічний та нециклічний її характер обумовлюють необхідність державної підтримки реструктуризації організаційних форм господарювання, їх адаптації до турбулентного зовнішнього середовища. Особливо це стосується аграрної сфери України в умовах зростання попиту на агропродовольчу продукцію – основу продовольчої безпеки.

Однією з ефективних форм подібної інтерференції через формування просторової організації продуктивних сил є створення та розвиток продуктивних кластерів у межах окремого регіону або економічної території, які й передбачають цільову участь держави. Адже на регіональному рівні інерційність процесів нижча, ніж на рівні макросистеми, можливості оперативного прийняття управлінських рішень, маневру коштами є вищими, а зв'язок економічних, політичних та інших управлінських рішень із соціальними процесами виявляється більш безпосередньо.

У переході до сталого і безпечного розвитку України роль головної ланки повинні відігравати регіони як спеціалізовані відтворювальні системи. Вважаємо, особливо актуальним та доцільним постановку проблеми управління процесами сталого і безпечного регіонального розвитку як державного завдання на сучасному етапі. Адже продовження сучасного стану справ для суб'єктів може призвести до більшої деградації соціальної, природно-ресурсної, екологічної та інших компонентів регіонів країни.

В умовах економічної та політичної нестабільності питання про кластеризацію регіонального агропромислового комплексу виявляється актуальним як з погляду теорії, так і практики, оскільки продуктивний кластер посилює не тільки взаємозв'язки господарюючих суб'єктів і додає нові імпульси розвитку регіонів, але і є однією з умов підвищення їх конкурентоспроможності.

До того ж концепція регіонального розвитку агропромислового комплексу з формуванням у його складі продуктивних кластерів, здатних успішно конкурувати в умовах економічної нестабільності з великою часткою імпортованого продовольства, є найбільш ефективною економічною та соціальною структурою забезпечення продовольчої безпеки регіону та країни загалом. При цьому критерієм виділення кластера як об'єкта прогнозування продовольчої безпеки служить технологічний зв'язок у русі продукту від його вихідної сировинної стадії до кінцевого продукту, необхідного для задоволення споживчого попиту.

Зауважимо, що склалося неоднозначне ставлення в наукових колах України до проблеми створення продуктивних кластерів. Ці обставини вимагають поглибленого об'єктивного опрацювання наукових підходів до цього економічного явища в межах нової концепції розвитку агропромислового комплексу, розгляду можливостей створення якісно нових інтегрованих структур, спрямованих на реалізацію інноваційної та інвестиційної складової економічної політики та практичної трансформації механізмів державного регулювання інтегрованих систем в аграрній сфері, особливо на регіональному рівні.

Рішення проблеми забезпечення продовольчої безпеки є важливим пріоритетом державної політики будь-якої держави й об'єктом наукових досліджень. Саме в забезпеченні країни продовольством сконцентрувалися і переплелися у складний вузол практично всі сучасні численні проблеми і больові точки функціонування агропромислового комплексу та його основи – сільського господарства.

Визначена вище проблема носить глобальний характер, водночас, локалізація ресурсного забезпечення, виробництва та реалізації сільськогосподарської продукції на регіональному рівні перетворюють механізм забезпечення продовольчої безпеки у складноор-

ганізовану, багатофакторну систему. Регіональний фактор починає відігравати у цьому надзвичайно істотну роль. Відмінності у природних, кліматичних, економічних, демографічних, національних особливостях призводять до диференціації регіонів за ознакою їх участі у вирішенні проблеми продовольчої безпеки, а останнє, відповідно, вимагає регіонального підходу до управління агропродовольчим виробництвом і до розроблення та формування системи продовольчої безпеки як на мезо-, так і на макрорівні.

Продовольчий ринок – це завершальна ланка в ланцюгу виробничого циклу сільськогосподарської продукції, яка працює на кінцевий результат, тобто на задоволення потреб населення в якісних продуктах харчування. З позиції кластерної теорії організації національної економіки ринок продовольчих товарів можна представити як сукупність галузевих кластерів, пов’язаних з виробництвом, переробкою і розподілом продовольчих товарів. Звернення до кластерної теорії організації галузей (ринку), як до іншого розуміння і представлення організаційної структури економіки, важливо з позиції оцінки ролі і значення кластерів у національній економіці, визначення напрямів державної економічної політики щодо взаємозв’язків між галузями. Політика уряду відносно сформованого такого кластера буде більш успішна, ніж щодо окремо взятих галузей.

Продукція, яка використовується населенням і призначена в першу чергу для особистого та суспільного споживання, визначається як споживчі товари. Найбільшу частку у структурі споживчих товарів останнім часом становлять харчові продукти. Відсутність зростання доходів більшої частини населення, викликане економічною та політичною нестабільністю у країні, що вплинуло на зміну структури виробництва споживчих товарів, спрямованих насамперед на придбання продуктів харчування (рис. 1).

Рис. 1. Ринок продовольчих товарів як регіональний продовольчий кластер

Враховуючи головні риси державної продовольчої безпеки, регіональну продовольчу безпеку можна трактувати як забезпечення фізичної та економічної доступності якісного продовольства всім соціальним групам населення регіону за рахунок ефективного використання регіонального природно-ресурсного потенціалу та виробничого потенціалу продовольчого комплексу регіону [4].

Панорамний огляд наукової літератури вітчизняних та зарубіжних авторів дозволяє узагальнити, що стан продовольчої безпеки держави оцінюється широким спектром показників, головні з яких знайшли відображення в діючій Методиці визначення основних індикаторів продовольчої безпеки (далі – Методика ПБ). Система оціночних критеріїв еволюціонувала від найпростіших показників (середньодушові доходи населення, перехідні запаси продовольчого зерна) до більш функціональних і складних (регіональна доступність продуктів харчування, ступінь їх „натуральності”, а також вплив якості продуктів на здоров'я і тривалість життя населення тощо).

У найбільш узагальненому вигляді оцінку стану регіональної продовольчої безпеки можна визначити трьома групами критеріїв:

- фізичної доступності продовольства;
- економічної доступності продовольства;
- безпеки продовольства для споживачів.

Слід зазначити, що діючою Методикою ПБ не передбачено порядку розрахунку мінімальної пропозиції певного виду продукту на ринку.

Думки українських учених, таких як В. Бойка, П. Саблука, Б. Пасхавера сходяться на тому, що частка власного продуктового виробництва у споживанні повинна бути на рівні 75–80 %. Відповідно до Методики ПБ межа для значення індикатора продовольчої незалежності (співвідношення обсягу імпорту певного продукту та ємності його внутрішнього ринку) вважається 30 %, за оцінкою FAO – 20 %, що свідчить про певні викривлення у вітчизняній системі оціночних критеріїв продовольчої безпеки, зменшення рівня їх достовірності та оперативності реакції на дію зовнішніх загроз.

Нами пропонується методичний підхід до визначення рівня регіонального самозабезпечення агропродовольчою продукцією на основі коефіцієнта відмінності у середньодушовому виробництві основних видів аграрної та харчової продукції. Це дозволить ідентифікувати сильні і слабкі місця в регіональній системі продовольчої безпеки, а також виявити для використання резерви її забезпечення.

Насичення регіонального ринку імпортованими та іншими привізними продовольчими товарами робить продовольство фізично доступним і, разом з тим, слугує одним з факторів підризу вітчизняного агропромислового виробництва. На думку вчених і економістів, які займаються цією проблемою, Україна потрапила в заздалегідь сплановану ситуацію, у так звану імпорتنу „пастку”. Такий економічний прийом давно використовується західними експортерами продовольства щодо країн перехідної економіки. На першому етапі проводиться масове завезення продуктів харчування обов'язково за низькими цінами, яке здійснює внутрішню продукцію неконкурентоспроможною. Рівень цін на імпорتنу продукцію знижується через пільгові кредити або прямі субсидії з боку країн-експортерів. У ціновій конкуренції місцевий виробник програє, галузі м'ясного скотарства та м'ясопереробної промисловості стають нерентабельними і руйнуються. На другому етапі, коли за рахунок внутрішнього напівзруйнованого виробництва країна-споживач вже не може покривати потреби у продовольстві самостійно, країни-експортери піднімають ціни на поставку продуктів харчування до граничного рівня. Таким чином, країна-імпортер оцінюється як імпортозалежна. За різними оцінками, в Україні імпортні продовольчі товари в роздрібній торгівлі становлять у середньому 25–40 % обороту.

Дослідження економічної діяльності аграрних підприємств демонструє, що їх участь у продовольчих кластерах сприяє підвищенню рівня їх конкурентоспроможності, активізує інвестиційну діяльність, забезпечує збут продукції. Разом з цим їх безпосередня участь у кластерному утворенні є запорукою гарантованої сировинної бази для переробних підприємств. Тобто продовольчі кластери формують умови повного замкнутого циклу виробництва агропродовольчої продукції, що в результаті зменшує трансакційні витрати, сприяє інвестуванню в інноваційну діяльність (у формі „запозичення” новітніх технологій). Слід зазначити, що функціонування регіональних продовольчих кластерів позитивно впливає на вирішення соціально-економічних проблем сільської місцевості за рахунок підвищення рівня зайнятості населення, а також вирівнювання розміру оплати праці робітників, які зайняті в аграрному виробництві і в переробній промисловості.

Формування надійної системи продовольчої безпеки передбачає необхідність створення системи ідентифікації фактичного її стану, прогнозування та завчасного попередження негативних змін, що реалізується через формування відповідної бази даних та забезпечення проведення на її основі інформаційно-аналітичної роботи щодо виявлення наявних та потенційних загроз продовольчій безпеці та розробки заходів щодо їх локалізації і нейтралізації. Систему контролю продовольчої безпеки пропонується організувати навколо таких основних напрямів: моніторинг агропромислового виробництва; моніторинг споживчого ринку, який в основному має контролювати торгівлю; соціальний моніторинг уразливих груп населення; спостереження за споживанням продовольства та харчуванням населення; моніторинг якості та безпеки продовольства.

Вважаємо, що кластерне об'єднання є не лише потужним інструментом стимулювання регіонального розвитку, але й основою забезпечення продовольчої безпеки. Орієнтована організаційна структура регіонального продовольчого кластера наведена на рис. 2.

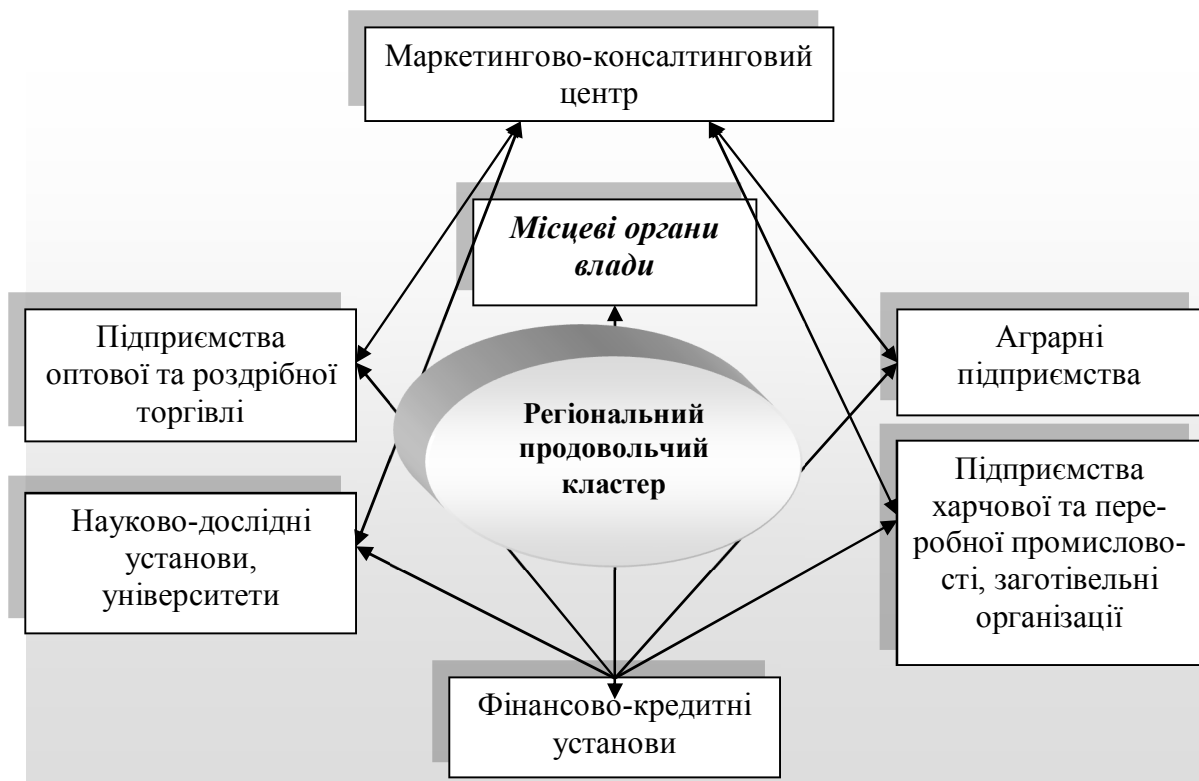

Рис. 2. Організаційна структура регіонального продовольчого кластера

Висновки і пропозиції. Дослідження сучасних кластерних технологій дозволяє нам сформулювати основні концептуальні принципи побудови сучасного інноваційно-промислового кластера регіону, які являють собою сукупність взаємопов'язаних складових – змістовних компонентів концепції „8К”: конвергенції, кооперації, конкуренції, концентрації, комунікації, координації, конкурентоспроможності, компетенції.

На наше переконання, ключову роль у розгортанні інноваційних структурних зрушень в економіці країни та її регіонів відіграють процеси конвергенції технологічної структури. Необхідно зазначити, що конвергенція технологічної структури як процес взаємопроникнення і поєднання різних технологічних інновацій стимулює формування нових видів структурних зрушень, зокрема структурної конвергенції, яка формує основи становлення нових форм мережевих і кластерних структур економіки. У процесі структурної конвергенції технологічна динаміка характеризує процеси періодичної зміни технологічних укладів та формування базису нових економічних структур. Характерними рисами технологічної платформи, яка активно сьогодні формується, є наукомістка продукція та інтелектуалізація ресурсів.

За результатами аналізу наявності та стійкості клубної конвергенції в Україні виходить, що клубна конвергенція серед 25 регіонів країни присутня, що підтверджує наявність стійких регіональних формувань за рівнем розвитку.

Модель регіональної продовольчої безпеки на основі функціонування продовольчих кластерів має формуватися як комплексне явище, у тісному взаємозв'язку між усіма її структурними елементами. Формування надійної системи продовольчої безпеки передбачає необхідність створення системи ідентифікації фактичного її стану, прогнозування та завчасного попередження негативних змін, що реалізується завдяки формуванню відповідної бази даних та забезпечення проведення на її основі інформаційно-аналітичної роботи щодо виявлення наявних та потенційних загроз продовольчій безпеці та розроблення заходів щодо їх локалізації і нейтралізації. Систему контролю продовольчої безпеки пропонується організувати навколо таких основних напрямів: моніторинг агропромислового виробництва; моніторинг споживчого ринку, який в основному має контролювати торгівлю; соціальний моніторинг уразливих груп населення; спостереження за споживанням продовольства та харчуванням населення; моніторинг якості та безпеки продовольства.

Вважаємо, що кластерне об'єднання слугує не лише потужним інструментом стимулювання регіонального розвитку, але й основою забезпечення продовольчої безпеки.

Список використаних джерел

1. Гришова І. Ю. Вплив інституціональної структури на розвиток інноваційно-інвестиційної діяльності підприємств [Електронний ресурс] / І. Ю. Гришова, В. О. Непочатенко // Економіка: реалії часу. – 2013. – № 2. – С. 47–51. – Режим доступу : <http://economics.opu.ua/files/archive/2013/n2.html>.

2. Гришова І. Ю. Державна підтримка регіональних програм інноваційного розвитку [Електронний ресурс] / І. Ю. Гришова, В. А. Замлинський, В. В. Кужель // Економіка: реалії часу. – 2013. – № 2. – С. 201–206. – Режим доступу : <http://economics.opu.ua/files/archive/2013/n2.html>.

3. Гришова І. Ю. Инновационная модель развития предприятий молокоперерабатывающей отрасли / И. Ю. Гришова, И. А. Крюкова // Вектор науки ТГУ. Серия: Экономика и управление. – 2014. – № 1. – С. 20–24.

4. Гришова І. Ю. Проблеми формування інноваційної системи України / І. Ю. Гришова, Т. М. Гнатєва // Інноваційна економіка. – 2012. – № 12. – С. 54–62.

5. Гришова І. Ю. Становлення кластерних ініціатив фінансового розвитку переробних підприємств / І. Ю. Гришова // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту КНТЕУ. – Чернівці : ЧТЕІ КНТЕУ, 2011. – Вип. 2. Економічні науки. – С. 131–139.

6. *Крюкова І. О.* Напрями здійснення фінансових інновацій на підприємствах / І. О. Крюкова // Економіка: реалії часу. – 2013. – № 2(7). – С. 144–150.

7. *Крюкова І. О.* Стратегія інноваційного розвитку пріоритетних галузей аграрного виробництва / І. О. Крюкова, В. О. Непочатенко // Економіка: реалії часу. – 2013. – № 4(9). – С. 133–142.

8. *Крюкова І. О.* Фінансова архітектура інноваційного розвитку молокопереробних підприємств / І. О. Крюкова // Облік і фінанси. – 2013. – № 2 (60). – С. 87–93.

9. *Чирва О. Г.* Інвестиційне забезпечення конкурентоспроможного розвитку харчових підприємств на основі інновацій / О. Г. Чирва // Матеріали ІХ Міжнар. наук.-практ. конф. молодих вчених, асп. і студ. «Актуальні проблеми фінансової системи України» (Черкаси, 6 квіт. 2012 р.). – Черкаси : ЧДТУ, 2012. – Т. II. – С. 85–87.

10. *Чирва О. Г.* Інноваційний підхід до підвищення конкурентоспроможності харчових підприємств / О. Г. Чирва // Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. «Актуальні проблеми економіки: теоретичні та практичні аспекти» (Дніпропетровськ, 27–28 січ. 2012 р.) : у 2 ч. – Дніпропетровськ : НО «Перспектива», 2012. – Ч. II. – С. 63–65.